

Klarspråk.

BULLETIN FRÅN SPRÅKRÅDET **NUMMER 202111**

Klarspråk + fackspråk = sant

Ibland kan det låta som om fackspråk och termer inte hör hemma i klarspråk. "Undvik facktermer" är ett påstående som man kan möta på skrivkurser och i checklistor. Det är en grov förenkling och bygger på en missuppfattning.

Varningen handlar om sammanhanget. Att en expert använder termer som mottagaren inte känner till och inte heller förklarar dem. Då blir kommunikationen antagligen inte så bra. Men självklart är termer och annat fackspråk tillåtet - ja, det är till och med påbudet - i rätt sammanhang. Då är det ett effektivt sätt att kommunicera.

I det här numret av *Klarspråk* vill vi lyfta fram det viktiga terminologiska arbete som görs på många myndigheter. Det kan handla om större termprojekt eller att utarbeta ordlistor.

För bästa effekt gäller att alla som jobbar med språk inom organisationen samarbetar. Oavsett om man är språkvårdare, kommunikatör, terminolog eller översättare har man begriplighet som en gemensam hjärtefråga. Alla kan ta stöd i språklagens elfte paragraf om att språket i offentlig verksamhet ska vara begripligt - och begriplighet hänger på vem som är mottagaren.

När man kommunicerar gäller det att vara medveten om att vissa ord är speciella för den egna myndigheten och fundera över valet av uttryck i olika texter, särskilt till en bred grupp av mottagare.

*Gabriella Sandström,
redaktör*

"Hjälp! Vi behöver tydliga termer!"

Mejlet i terminologibrevlådan är markerat med rött utrops-tecken. *Vi behöver akut hjälp med termer! Ring mig!*

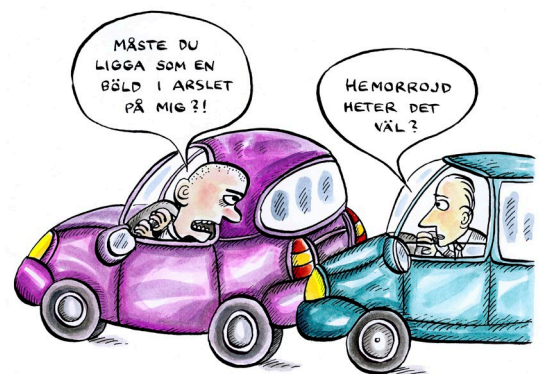
●●● Jag ringer upp samma eftermiddag. Svaret kommer inifrån en bil, i bakgrunden bullrar E4. Rösten hörs svagt i bruset. "Vi behöver tydliga termer för att vara redo inför en kommande våg, när sjukvården behöver öka sin kapacitet. Senast på fredag!" Mhm, tänker jag när vi lagt på, jag känner igen förväntningarna sedan tidigare. Men en terminolog kan inte trolla!

Terminologiarbete är praktiskt arbete. Terminologer leder terminologimöten med experter och ställer frågor för att komma underfund med vad de menar med sina olika termer. Ibland svarar de inte på frågorna utan redogör hellre för andra intressanta saker som de vet.

Under arbetet kan det visa sig att experterna har olika uppfattning. De menar olika saker med sina termer, eller så menar de samma sak fast föredrar olika termer. Långa diskussioner. Sedan återstår att utarbeta exakta definitioner, förankra resultatet, sprida det inom fackområdet. Kort sagt: Terminologiarbete tar tid.

Termer är bra att ha för fackexperter inom samma fackområde som kommunicerar med varandra. Utanför den snävare kretsen riskerar termerna däremot att missförstås eller uppfattas som svåra. Hur gör man då för att kommunikationen ska bli så tydlig som möjligt?

Kanske som polisen, försvaret och hälso- och sjukvården gjorde häromåret, när de skulle komma överens om gemensamma processer vid samhällsstörningar?

Människor kan mena samma sak fast föredra olika termer och uttryck. Bild: Robert Nyberg.

Organisationerna insåg att de inte bara behövde synka arbetssätten utan även språkbruket. Den mest centrala termen, *särskild händelse*, signalen för att agera, var de överens om. Men övriga termer?

De satte sig ner tillsammans, förklarade sina termer för varandra och jämförde. "Det här menar vi med *het zon*. Vad menar ni?" Likheter och skillnader uppdagades. Det blev tydligt vilka termer som främjade en tydlig kommunikation och vilka som inte gjorde det. Att få en klar bild över organisationernas respektive terminologi var också ett användbart resultat.

Vid särskilda händelser kan vi alltså vara lugna. Men om en ny våg av pandemin rullar in? Tur att resultatet inte bara hänger på terminologiarbetet!

*Alma Soltancharkari Hjertén,
terminolog på Socialstyrelsen*

●●● **Termer är bra att ha för fackexperter inom samma fackområde.**

Tre frågor till ...

Marko Marjomaa, språksekreterare i finska Sametinget och tillfällig chef för Sámi Giellagáldu:

● Hur arbetar ni inom den samiska språkvården med exempelvis samhällstermer?

”Sámi Giellagáldu har språksektioner för skoltsamiska, enaresamiska, nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska. Först undersöker språkkonsulenter om det redan finns termer i bruk. Språkkonsulenterna undersöker om eventuella termer är begripliga överallt i språkområdet och om en term motsvarar samma begrepp, till exempel i Sverige och i Norge. Utgångspunkten för utvecklingen av nya termer är att de är begripliga i hela språkområdet.

Om man måste utarbeta en helt ny term kontrolleras om termen redan finns i andra samiska språk. Språkkonsulenterna skickar termförslaget till språksektionen, som godkänner och rekommenderar användning av termen eller skickar den för vidareutveckling.”

● Vad finns det för utmaningar med att verka i flera länder?

”Kommunikation kan vara en utmaning, eftersom det inte finns bara ett kommunikationsspråk som alla behärskar. Det finns också lite skillnader i arbetskultur.”

● Påverkas termer av majoritetsspråken?

”Huvudspråken har tidigare påverkat samiska termer. Nu för tiden är målet att skapa samisk terminologi som inte har påverkats av majoritetsspråken.”

Skivrådet

Signalord är effektiva men säger inte allt

●●● *Psykisk ohälsa, digitalisering, klimatet.* Dessa ord används ibland som signalord, det vill säga ord vars främsta funktion är att uppmärksamma en företeelse, skapa samhörighet kring den och väcka särskilda konnotationer. De är effektiva vid exempelvis masskommunikation - med ett signalord kan politiker och journalister snabbt få ut en bild av vad de vill förmedla och få oss att reagera. Men signalorden är också luddiga och svåra att ringa in. Och döljer ibland viktiga aspekter som av olika anledningar är mer besvärliga att kommunicera.

När man ska vända sig till en bred grupp av människor med ett budskap fyller signalord en viktig funktion. Trots sin enkelhet står de ofta för komplexa företeelser som inte låter sig beskrivas enkelt i en rubrik, ett Twitterinlägg eller några sekunder i ett nyhetsinslag. Dessutom finns utrymme för var och en att lägga in sin egen betydelse i begreppet. I sin bästa form ska signalordet vara så övergripande och tillåtande att mottagarens egna konnotationer rymms, utan att för den sakens skull tappa sanningsenligheten.

Definiera inte signalord

Ett signalord har inget tydligt begrepp bakom sig och bör därför inte definieras. Ofta är det en fackterm som avterminologiserats, alltså börjat användas i allmänspråket och där fått en vidare eller annan betydelse än inom det ursprungliga fackområdet.

Ta exempelvis signalordet *klimatet*. Vi ser det i uttryck som *rädda klimatet*, *klimatsmart* och *klimatförnekare*. Om vi försöker att definiera begreppet bakom detta klimat så hamnar vi knappast vid den fackspråkliga innebörden 'vädrets egenskaper på en viss plats under lång tid, såsom temperatur, vind och luftfuktighet'. Här syftar man snarare på *klimatförändringar*, och alldeles specifikt på dem som orsakats av människan.

Karin Webbjörn. Foto: Joachim Bago.

Våga visa komplexiteten bakom signalordet

Som skribent gäller det att vara medveten om vilka ord som används som signalord och att inte väja för komplexiteten som de står för. Komplexa företeelser beskrivs med fördel med hjälp av facktermer, som givetvis måste förklaras med definitioner så att läsarna kan ta till sig informationen. Man kan även låna formuleringar ur definitionen för ett särskilt begrepp: ”Avgörande för vår framtid är förmågan att hantera förändringar, exempelvis klimatförändringar, och att kunna fortsätta att utvecklas. Denna förmåga kallas *resiliens*.”

Klimatet må få oss att reagera och fungerar utmärkt för de stora dragen. Men det räcker inte för att återge något så komplext som klimatförändringar orsakade av mänskligt leverne. Åtminstone inte om syftet med signalordet är att också nå ut med kunskap och få oss att agera för en hållbar framtid.

Karin Webbjörn,
terminolog på Språkrådet

Lära sig fackspråk på sitt andraspråk

I mitt arbete som lärare i svenska för utländska läkare övar vi ofta patient-samtal. Jag låtsas vara sjuk eller skadad, och om jag har ont någonstans brukar de fråga mig om jag har haft något "trauma". Då börjar jag prata om svåra händelser i barndomen, men det de syftar på är 'skada genom yttre våld'.

Att skilja på vad som är facktermer och vad som är allmänspråk är nämligen en av de utmaningar man stöter på när man lär sig yrkessvenska. Även det svenska uttalet kan vara svårt. För den utländska arkitekten är det inte helt enkelt att uppfatta vad *sluttar mot golvbrunn* innebär, och det ligger nära till hands att tolka det som en felstavning av *slutar*, särskilt som skillnaden i uttal är försumbar för ett ovan öra.

Kollegor som har svenska som förstaspråk är förstas en resurs, men ofta saknar de en medvetenhet om vilka ord, fraser och annat språkligt som andraspråkstalaren behöver hjälp med. De slänger sig oreflekterat med olika uttryck som de utvecklat under lång tid i yrket. I min research inför läroboken *Energisvenska* följde jag med ett antal elektriker under arbetet både på kraftvärmeverk och ute bland kabelskåp och fördelningsstationer.

Det som slog mig när jag lyssnade på deras samtal var hur många ord och termer som var specifika för just en enda arbetsplats. På kraftvärmeverket fanns det en plats som förmodligen hade en särskild funktion och ett namn, men som alla kallade för "fängelset" eftersom det såg ut lite som en bur.

Det fanns också ett stort antal informella ord som användes i stället för de formella facktermerna. Avfall och smuts av olika slag men också besvärligheter benämndes "skit", och det arbetsverktyg som i formella sammanhang heter *spaklyftblock* kallade alla för "lugall" därför att det var av det amerikanska märket Lug-All, vilket stod tryckt på produkten.

Med detta i åtanke är det förstas svårt att som andraspråkstalare förbereda sig och lära sig ett yrkesspråk på en språkkurs. Minst lika viktigt som att känna till facktermer är dock att på ett precist sätt kunna uttrycka vad man menar, vara

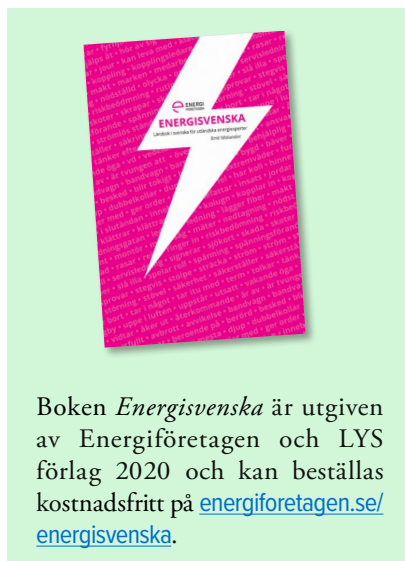

Emil Molander. Foto: Natalie Salomons.

tydlig men också vag när det krävs, att ha ett begripligt uttal och att kunna använda språket för att samarbeta och komma överens med andra. Det är viktigare och framför allt svårare än att lära sig en grupp specifika ord och fraser som på en arbetsplats ofta har ganska konkreta betydelser.

Kort sagt: Det är sällan yrkestermerna som är det största problemet för en utlandsfödd på arbetsplatsen. Det språkligt svåra är allt det andra.

Emil Molander, läromedelsförfattare och adjunkt i svenska som andraspråk vid Umeå universitet

Boken *Energisvenska* är utgiven av Energiföretagen och LYS förlag 2020 och kan beställas kostnadsfritt på energiforetagen.se/energisvenska.

Språkfrågan

Går det att definiera aktivitet?

Ja, med en vid definition går det utmärkt att som terminolog definiera även begrepp som aktivitet. I ordlistan *Basord i våra fackspråk* (som finns i Rikstermbanken, rikstermbanken.se) definieras en rad övergripande begrepp, bland annat *aktivitet*: 'något som utförs av någon eller något'.

Det kan tyckas intetsägande, men så allmänt bör faktiskt *aktivitet* definieras för att det ska kunna täcka alla sorts aktiviteter, allt från det att en människa skriver programkod, att en dator exekverar programkod, till att en ko idisslar och gräs växer.

Utifrån denna definition av *aktivitet* kan vi gå längre ner i begreppshierarkin och definiera *åtgärd* som 'aktivitet som är inriktad på ett visst resultat' och *arbete* som 'aktivitet som kräver viss ansträngning'. I allmänspråket gör vi inte alltid denna skillnad; sammanhanget avgör oftast vad vi lägger för betydelse i orden. Däremot kan begreppen behöva skiljas åt i fackspråk.

Den här typen av begrepp definieras oftast inte i mer specifika termlistor, eftersom de ingår i de flesta fackspråk. Ju högre upp i begreppshierarkin man kommer, desto vagare eller mer ospecifikt är begreppet bakom dem - det ska ju greppa så mycket. Då bör inte definitionen vara insnävd till bara ett fackområde.

Basord i våra fackspråk har försökt ta hänsyn till det, en ordlista att ha som utgångspunkt när en myndighet ska göra mer specifika termlistor.

Åsa Holmér, terminolog på Språkrådet

Notiser

#klarspråk2020

Se föredragen från nordiska konferensen

NU HAR vi publicerat de inspelade föredragen och samtalen från den nordiska klarspråkskonferensen Klarspråk 2020 i november. Även du som inte deltog kan ta del av konferensen i efterhand! Länken till filmerna finns på isof.se/klarsprak2020.

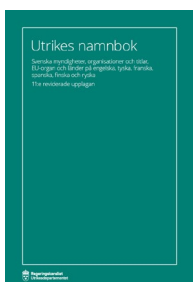
Kan en myndighet vara rolig?

GÅR DET ANvända humor i myndighetskommunikation? Gör det i så fall något om humorn är exkluderande, och finns det någon motsättning mellan att vara rolig och att uppfylla sitt myndighetsuppdrag? Senaste avsnittet av Språkrådets podd *Svenskan i samhället* innehåller ett samtal om humor från konferensen Klarspråk 2020.

Ny upplaga av Utrikes namnbok

I DEN NYUtgåvan av *Utrikes namnbok* finns namn på myndigheter, departement, EU-organ och länder samt titlar på svenska och sex andra språk: engelska, finska, franska, spanska, tyska och ryska. Den finns att ladda ned och beställa i tryckt form från regeringens webbplats: regeringen.se/informationsmaterial/2021/01/utrikes-namnbok/

Podd om inkluderande språk

AVSNITT 19 *Språktidningens* blogg handlar om inkluderande språk. Chefredaktören Anders Svensson samtalar med språkforskaren Lena Lind Palicki om så kallade person först-uttryck. Blir det någon skillnad

att säga *person som tigger* i stället för *tiggare*? Påverkar det vår syn på människan som uttrycket syftar på? Lyssna på avsnittet på spraktidningen.se/taggar/spraktidningens-podd.

Språkrådsdagen 5 maj

I ÅR BLIR konferensen Språkrådsdagen helt digital! Temat är *fint och fult – attityder till språk*. Som vanligt delas Klarspråkskristallen och Minoritetsspråkspiset ut. Håll utkik efter program och anmälan på isof.se/sprakradsdagen2021.

Att våga sätta foten i kundens skor

ATT FÖRSTÅ SINA kunder - eller medborgare eller patienter - är svårt, och många organisationer misslyckas med att se och möta deras behov. Boken *I kundens skor* av Klas Hallberg och Per Kristensson handlar om hur man involverar mottagarna i arbetet för att kunna erbjuda tjänster som skapar värde.

Konferensen Access for all

INTRESSERADE ATT vara med på en internationell klarspråkskonferens? Passa på nu när det är möjligt att delta på distans! Konferensen Access for all pågår den 11-13 maj och har temat *Plain language is a civil right*. Mer information finns på accessforallconference.com.

Språkbruk på nätet

DEN FINNENSKA TIDSKRIFTEN *Språkbruk* är numera digital. Artiklarna är gratis att ta del av och publiceras på torsdagar på adressen sprakbruk.fi.

Anmäl din e-postadress!

Du har väl inte missat att du måste anmäla din e-postadress om du vill fortsätta läsa *Klarspråk*? Det gäller både dig som varit prenumerant på den tryckta tidningen och dig som redan har en digital prenumeration. Anmäl din e-postadress på isof.se/bulletinen.

Ur kalendariet

26 mars 2021: Grammatikdagen, flera evenemang.

26 mars 2021: Göteborgs universitets heldagsevenemang Grammatikfestivalen, tema: *Grammatik och undervisning*, på distans.

5 maj 2021: Språkrådets konferens Språkrådsdagen, på distans. Tema: *attityder till språk*.

11-13 maj 2021: Access for all, internationell klarspråkskonferens, på distans.

26 maj 2021: Språkrådets halvdagsseminarium Starta och driva klarspråkarbete, på distans.

8 oktober 2021: Språktidningens konferens Språkforum, Stockholm.

Klarspråk.

En tidning från Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen. Box 20057, 104 60 Stockholm
Ansvarig utgivare: Harriet Kowalski
Redaktör: Gabriella Sandström
Telefon (växel): 0200-28 33 33
E-post: klarsprak@isof.se
Webbplats: isof.se/klarsprak
Facebook: facebook.com/sprakradet
Twitter: twitter.com/sprakradgivning

